

Ministerul Educației al Republicii Moldova

**Proiectul
“Educație de calitate în mediul rural din Moldova”**

FORMAREA PROFESORILOR

PENTRU IMPLEMENTAREA CURRICULUMULUI MODERNIZAT

DE LICEU

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Suport de curs

Elaborat de: Elena Rațeva

- I. Структура и функции на модернизирания курикулум по български език и литература (2010)
- II. Дидактическа концепция на предмета
- III. Методология на формиране на компетенции и дидактическо проектиране
- IV. Корелация *компетенции - субкомпетенции – съдържание – видове дейност*
- V. Дидактически стратегии на преподаване – обучаване и оценяване
- VI. Проект на урока, центриран на формиране на компетенции у учениците
- VII. Методически препоръки за използване на наличните учебници и други съществуващи дидактически материали

I. СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ НА МОДЕРНИЗИРАНИЯ КУРИКУЛУМ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА (2010)

- **Защо имаше нужда да се променя курикулумът?**

Да се осигури де факто, а не само декларативно личностното центрирано образование..

Сред учениците и в обществото доминира нагласата, че съвременното училище е изгубило традиционния си образ на водещо в усвояването на знания и умения, което е станало причината за иронично и деструктивно отношение на лицеистите към учебния процес. Тези и много други констатации със знак минус за съвременното училище се осъзнават като основание за коренна промяна в образователната парадигма. Преди всичко това е необходимо за да се формира реалната мотивация за учене и в противовес на традиционното натрапване на „правилните“ отговори да се очертаят пътища за самостоятелно достигане до значимото. Сред основните принципи на парадигмата, заложен в модернизирания курикулум са:

- Ученето е търсене и конструиране на значения, което означава, че лицеистите трябва да бъдат провокирани и мотивирани сами да конструират значения;
- Процесът на ученето се фокусира върху основни понятия в тяхната взаимосвързаност и обусловеност, а не върху изолирана и самоцелна фактология;
- Задължително е съобразяването с менталните модели, които лицеистите ползват, ориентирайки се в света. Когато образованието за ученика става не подготвителен етап за живота, а самият живот или, по-точно, част от него, процесът на ученето става по- привлекателен.

Да се повиши функционалността на образованието.

Това е ключова задача на модернизирания курикулум. Не самоцелно натрупване на академичната информация, а само този минимум, който е необходим за изграждане на компетенции, които ще дадат възможност на младия човек по-осъзнато и по-аргументирано да действа в реалните условия. Вместо знанието заради самото себе си, се предпочита знание функционално, което е в основата на необходимите за живота умения. Целта е знанията, уменията, способностите да бъдат значими, нужни, важни за самите ученици.

- **Каква е нормативната база на промените?**

Курикулумът по български език и литература за лицейските класове има **статут** на организационно-методически документ, разработен в съответствие със стандартите за предмета. Компетенциите, посочени в курикулума, се съотнасят с Образователните стандарти, утвърдени от Министерството на просветата в 2009 г. (Заповед № 684 от 4.09.2009).

- **Големи ли са промените? Какво точно се промени?**

Въвеждането на компетентностния подход в учебния процес по предмета Български език и литература изисква сериозни промени и то не толкова в съдържанието, колкото в осъществяването на учебния процес, в практическата работа на педагога. Преди всичко в **начина на мисленето** и подхода към ученика като субект на обучението.

Първо, целта на обучението не е процес, а резултат, който трябва да бъде постигнат от учениците. Съдържанието на материала преподавателят отбира функционално, за да се постигне резултатът.

Второ, променят се **формите и методите** на организацията на обучението. Настоятелно се изисква занятията да имат дейностен характер, акцентът се поставя на обучение чрез практика, продуктивна работа на учениците – самостоятелна и в екип. Индивидуализация на учебните траектории, използване на междупредметните връзки, развитие у учениците умение самостоятелно да вземат решения и да поемат лична отговорност за решенията си и др.

Трябва да се променят **механизмите на трансляция** на знанията от преподавателя към ученика: приоритетни стават свободен достъп към информационните ресурси, самообучение,

дистанционно обучение и др.. Всички тези форми на обучението са насочени да помогнат на ученика да възприеме социалните и професионалните роли така, че да бъде успешен, да умее самостоятелно да повишава професионалното си ниво, да се учи през целия си живот.

Ролята на учителя се променя: вече учителят е не толкова ръководител, колкото помощник и консултант. И в това качество учителят трябва сам да умее да общува, да организира дейността на учениците, да мотивира учениците на реализация на поставените им цели, да учи как да правят анализ и самоанализ, т.е., всъщност, учителят трябва да демонстрира своето компетентно поведение.

Променят се и **подходите към оценяването** – процедурата на оценяването включва на толкова написване на оценки, колкото рефлексия, наблюдение за дейността на учениците, мониторинг на качеството на формирането на компетенции.

Променя се и **стратегията на планирането** на учебния процес. Това е много важен момент, тъй като, фактически, от типа и качеството на дидактическото проектиране зависи ефективността на целия образователен процес. Нали обикновено компетенцията не се формира за един урочен час, още повече, има риск, че, увлечен от процеса, учителят може и да забрави да фиксира резултата. Затова в рамките на модернизирания курикулум планирането по компетенции се предвижда календарно и модулно. Всеки модул е учебна единица, в рамките на която се планира формиране на компетенция/и. Съответно, урокът е само част от учебната единица, която се проектира и се реализира в контекста на модула и в зависимост от функцията си в рамките на модула, и в процеса на формирането на компетенция.

- **Какви са предимствата на новия курикулум?**

За разлика от предишните курикулуми, където са били представени разнообразни концептуални подходи, модернизирания предметни курикулуми са построени по един и същи модел.

Общите цели по дисциплини в предишните курикулуми са структурирани по различни показатели (например: знания, способности, отношения; знание, приложение, интеграция; и т.н.) без да се посочва комплексността на целите (физика, биология и др.). Количеството на целите също се различаваше (например, четири (физвоспитание) и четиридесет и четири (математика).

Предметните курикулуми значително се различаваха и по информационната и по формативната сложност. Различен беше и начинът на формулирането на ключовите цели, а и последните не винаги се съотнасяха с таксономията на целите. В модернизирания курикулуми акцентът се поставя върху компетенции и субкомпетенции.

Съдържателно предишните курикулуми, включително и курикулум по БЕЛ, бяха информационно претоварени и усложнени, липсваше адекватна междупредметна връзка.

Модернизираният курикулум отчита тези проблеми, като предлага нови подходи към образованието:

В него се представя разпределение на темите по класове и времеви единици.

Както вече посочихме, в модернизирания курикулум акцентът се премества на компетентностния подход към образованието, което се проявява в това, че ученикът като субект освоява новата дейност и получава умения да изпълнява неалгоритмизирани (нови за него) действия. Тъй като не е възможно освояване на някаква дейност чрез подражание (за разлика от действия), ученикът започва да управлява дейността си, интегрирайки наличните знания, умения, навици (тоест различните образователни резултати), при това осъзнавайки собствения «ресурсен пакет», необходим за формиране на компетенции. Съответно, от модернизирания курикулум и от учителите, които ще го внедряват, се очаква като резултат сериозно повишение на функционалността и ефективността на обучението, което ще определи качествено предимство в сравнение с предишния курикулум.

Всичко това диктува необходимите промени в образователната парадигма и предполага такива стратегии и методи на обучението, които да осигурят на учениците способност да прилагат получените знания в различни жизнено ситуации.

Надеждата е, че с помощта на модернизирания курикулум ще се преодолеят ситуацията, познати на всички учители, когато ученикът:

- получава задание, но не му е ясно какво искат от него, защо той трябва това да прави, на какво ще се научи от това и подобни задания;
- не може да примени това, което знае при решение на някаква конкретна задача; не знае как да действа или не смее да действа в нестандартна ситуация;
- при изпълнение на колективно задание не е способен да съгласува позицията и действията си с другите и т.н.;

Последователното прилагане на компетентностния подход ще осигурява това, че ученикът осъзнато, системно и последователно ще работи, за да се научи:

- да извлича главното от прочетен или прослушан текст;
- да се изказва по темата и да формулира точно своите мисли;
- да сътруднича с другите, изпълнявайки общото задание;
- да планира своите действия, да оценява получения резултат;
- да предлага различни варианти за решение на задачи и избира най-добрият, вземайки предвид различни критерии;
- да се самоорганизира за изпълнение на задание.

• Как е построен модернизираният курикулум?

Модернизираният курикулум има следните структурни компоненти:

1. Увод: тук се формулира какъв е статутът на предмета БЕЛ, посочва се в таблицата брой глобални теми и часовете за тях.

2. Дидактическа концепция: актуализират се лингвокултурология и филологическа насоченост като инструменти за реализация на компетентностен подход.

3. Базови/Трансверсални компетенции: изреждат се и се коментират междупредметните компетенции по степени: в таблица се съотнасят компетенции по БЕЛ по класове в гимназиална степен с тези, които трябва да се формират в лицей.

4. Специфични компетенции по БЕЛ в лицейските класове: специфичните компетенции, произтичащи от статута на предмета в учебния план и от познавателно-възпитателните му възможности, се разписват на равнище *знания, способности (умения) и отношение*. Те се изреждат диференцирано за двете съставки – български език и българска литература. Настоятелна е препоръката за отчитане и приоритетно постигане на пресичащите се компетенции по БЕЛ, История, култура и традиции на българския народ, а също така и с други дисциплини, преди всичко филологически и исторически. Именно тази е едната от посоките, в които се очаква да се прояви творчеството на учителя в индивидуалното му планиране.

5. Разпределение на учебното съдържание по БЕ и БЛ по класове и брой учебни единици се представя отделно за БЕ и БЛ. Посочва се и количеството часове за всяка една учебна единица, която понататък ще наричаме *модул*. Урокът е съставната част на модула. Приоритетната роля на компетенциите в образователния процес поставя учебното съдържание в позицията на средство за тяхното постигане. Ето защо в раздел VI. „Разпределение на темите по класове и по брой урочни единици”, темите, чрез които следва да се постигнат речево-комуникативните и литературните компетенции имат нормативен, задължителен характер, доколкото те представят учебната дисциплина в нейната характерологичност и по отношение типа познание на научната област.

6. Субкомпетенции, съдържание, препоръчителни дейности за обучение и оценяване. По класове се изреждат субкомпетенциите, отделно за БЕ и за БЛ, ключови понятия, които следва да бъдат овладени, и се предлагат видове дейности

Дидактически стратегии. Компонентът «Дидактически стратегии» замества компонента «Методология на предмета БЕЛ» в предишния курикулум. В модернизирания курикулум това е раздел, където се дават принципите и насоките по прилагане на обучаващите технологии

7. Стратегии за оценяване. В раздела «Стратегии за оценяване» се излагат най-важните принципи за организацията на оценяването на компетенциите.

8. Позвана литература

- **Преимствеността на курикулума**

Всичко това не е нещо абсолютно ново и неизвестно за учителя. За ефективността на интерактивните методи на работа и други иновационни технологии се е говорело и по-рано, за това се е писало и в предишните курикулуми. Модулното обучение също се е използвало в учителската практика, най-вече в лицейските класове. То ест очевидно се наблюдава преимственоста между курикулумите. Задачата на модернизирания курикулум е да съвършенства постигнатото и да го развива в съответствие със задачите на времето.

Това, което свързва двата варианта курикулум са видовете дейност. Но в новия курикулум видовете дейност се мислят по-конкретно и по-директно: като път към формиране на компетенциите,

- **Функции на модернизирания курикулум**

Функционално курикулумът се обвързва с изработването на годишен учебен план от всеки учител по български език и литература. Курикулумът не само не ограничава творческия подход на учителя, но и предполага творчество в избора на стратегия за преподаване и учене във всяка конкретна ситуация. Учителят има право да фиксира своето внимание върху онези дейности на учениците, които са целесъобразни от гледна точка на владеене на езика, духовните потребности и формиращите цели на предмета. Негово право е разумно да планира равнището на постигане на стандартите в един реализуем процес на педагогическо сътрудничество с лицеистите.

Казано обобщено, курикулумът е отправна точка към една добре осмислена и планирана дейност на учителя и неговите ученици. Заедно с това той е и **документ за администриране** на предмета *български език и литература*. Той е основата и за доказване на професионална пригодност при защита на квалификационна степен. Чрез него се проверяват основанията за успехите или неуспехите на лицеистите във всеки етап от тяхното обучение, както и на изхода на лицейското образование при полагане на изпит за степен *бакалавър*. Така курикулумът се превръща в основния документ за легитимиране на всяка образователно-възпитателна дейност по предмета *български език и литература*.

II. ДИДАКТИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ НА ПРЕДМЕТА

- **Радикални ли са промените на дидактическата концепция във модернизирания курикулум?**

Модернизираният курикулум по български език и литература за лицейска степен продължава основната линия на предишната дидактическа концепция, която се базира на културологическа основа и която отчита сложния социокултурен контекст на преподаването на родната словесност в диаспората. Субектът на образованието (ученикът) е българин по произход, гражданин на Молдова, ученик в рускоезично училище. Това са потомците на българските преселници, повече от век и половина откъснати от метрополията, които независимо от неизбежната си другост, пазят идеалния образ на прародината и го търсят и припознават в литературните текстове. За които естествено са много по-близки текстовете и посланията на Българското възраждане и на Иван Вазов, отколкото по-модерните рефлексии на българската литература.

Засилва се един от важните акценти на концепцията на БЕЛ в лицейските класове - **филологическа насоченост**, особено в класовете с хуманитарна насоченост. Понятието *филологическа насоченост* не предполага академични измерения на изучаването, а е средство за постигане на по-голямо единство и взаимосвързаност на двете съставки – *български език и българска литература*. Основание за подобна насоченост се открива в:

- Наличието в учебната програма на предмети, които са част от хуманитарното познание и културата на етносите, живеещи съвместно в Молдова.
- Универсалната същност на езика като средство за общуване в различни сфери.
- Полилингвалната насоченост на образованието в лицейските класове.
- Наличие на единни понятийни ядра в науките за езика и за литературата: текст, структура на текста, стил и др.
- Възможностите за развитие на речевокомуникативните умения на лицеистите едновременно на уроците по език и литература.

Свърхзадачата е на концепцията е същата: с помощта на родната словесност да се развива хармонично поликултурна личност, определена в своята етнокултурна идентичност.

Важно е учителят да вникне в съотношението на понятията *Значения - Ценности – Смисли*. Ценностите, значенията, нормите, знанията може да се преподават; смислите — може само да се предявят. Те не могат да бъдат усвоени, а се откриват и се изработват благодарение на собствените духовни търсения като резултат на вътрешна работа на индивида. Значение —това е знание, което може да стане смисъл, само ако започне да изразява отношението на човека към това, което се отразява в знанието, когато то започва да се изживява от личността в чувства и емоции;

Ключовите задачи на родната словесност в диаспората се очертават така: опознаване на пространството на българската култура - традиционна и модерна– като поле от значения; разбиране на ценността на тези значения за българите (в случая става дума за автора, разказвача и за героите) и създаване на условията за интериоризацията им от учениците като личностни смисли.

Сравнителният анализ на различните културни традиции, формиране на представата за многообразието на човешките култури и за диалога като единствено възможен начин на тяхното съществуване и взаимодействие» – това е задачата на лицейските класове, където «на пръв план излиза теоретическа подготовка в сферата на хуманитарните науки, интеграция на знанията в цялостната картина на света, културна рефлексия, саморегулация, вземане на решенията в ситуациите на избора, жизнетворчество». Трябва да положат основите за по-широкия контекст на възприемането на своята етническа култура, още повече, че самата българска култура – е ярък пример на многообразието (регионално и диалектно), което се проявява в традиционното облекло, практики, фолклорни текстове.

Очевидно, че за адекватното възприятие на българската класическа литература от младото поколение на бесарабските българи пречи не само голям брой непознати думи, но и непознат социокултурен контекст, съответно, една от задачите за изучението на родната литература е опознание на контекста в историко-културната ретроспектива. Съдържанието на литературното образование трябва да включва всичко, което представя калейдоскоп на българското многообразие и има общ знаменател – традиционните етнически ценности, ключовите концепти в картината на света: произведенията на българския фолклор от метрополия и бесарабската диаспора, произведенията от българската класика, най-силните литературни творби на български език, създадени в диаспората, а също така произведенията на съвременната българска литература и литературните постижения на българските диаспори в света. В курса на родната литература се предлага изучението на етническите ценности не като норма или предписание, а като знание за системата координат, в която са живели предците, (системата, която се проявява с помощта на героите на литературните или фолклорните творби). Обаче задължително е правото на личностната преценка относно валидността на едни или други традиционни ценности в съвременния живот.

Остава актуален предложеният модел на преподаването на родната литература в поликултурното общество като отворена структура с валентности за опознаване на другите култури в сравнение със своята. Моделът е свързан с въпроса за измерението на етничността и възможностите за съпоставка на културите, отразени в художествения текст. Задачата е да се стигне до осъзнато възприятие не само на екстериорната (външна), но и интериорната (вътрешна) части на културата, което ще позволи да се разчитат нейните знаци и смисли.

В условията на интернетично обкръжение и поликултурното училище с руски език литературното произведение трябва да се предявява преди всичко «като форма на самосознанието на културата и като форма за общуване на културите» (Библер В.С.). За целта необходимо е да се организира изучението на родната литература така, че тя да се възприема като «литература-хранителница на национално престижните образи на българското», но същевременно да се избегне «тоталното налагане на етнокултурния модел» в цялата «черно-бяла митологичност» (Чобанов Г.). Да се оформи системно представата за българската ценностна система на координати, която да даде структурата и за сравнение с другите литератури, представящи същия свят, същите (или подобни) проблеми с окото на Другия. Защото родната словесност в условията на поликултурното училище е същевременно и средството за формиране на етнокултурната идентичност и основата за развитие на поликултурната личност.

От методологическа гледна точка за преподаването на родната литература в поликултурното общество подчертаваме като важни няколко теоретични момента от теорията на диалогизма, разработени от М.М.Бахтин и В.С.Библер (*за същността на диалога на културите, за персонафицираността на образите на диалогизиращите култури и за два полюса на диалога -макро и микро-*).

- Става дума за диалога на различните култури на мисленето, на различните форми на разбирането.за диалогичността на самата истина (...на красотата, на доброто...), как я разбират различните култури, различни логики на мисленето с различни смисли на истината, красотата, доброто...
- Диалог на културите «... не е “обмен на информацията”, не е “разделение на труда”, не е “участие в общото дело”, не е “ общото наслаждение”... Това е — СО-битие и взаиморазвитие на два (и — повече) съвсем различни свята — различни онтологически, духовно, душевно, телесно...»
- Произведението на културата вбира в себе си не само цялата “своя” култура, но и цялата “своя” *цивилизация*, всички предметни и социални структури.... Тези произведения се преобразуват в личностните възприятия като цялостни исторически форми на културата, които обогатявайки живота и вътрешната реч на индивидите, формират тяхното реално, всекидневно общуване. Общуват се и диалогизират (в съзнанието на индивида, в неговото битие) не абстрактни култури, но — Прометей и Дон Кихот, Едип и Гамлет,... алтернативи (и — катарсиси) на нравствените и творчески решения.»

- Доминирането на «микродиалога» създава душевния егоцентризъм, а доминирането на «макродиалога» означава разтворение на Аз-а, който става само медиум, но не субект на диалога на съзнанията.

Новите акценти и принципи за дидактическата концепция.

Българският етнос в Молдова има двестагодишна история по тези земи. Езикът и обичаите са съхранили неговата самобитност, но условията на етнокултурно взаимодействие са се отразили и върху езика, и върху обичаите. В същото време в прародината също протичат специфични процеси в езика и културата. Изучаването на книжовния език и на литературата следва да бъде построено на общото, което е характерно за българския етнос.

Опирайки се на лингвокултурологията обучението в лицейските класове може да засили интереса към предмета, като потърси отговори на въпросите „Как българският език „кодира“ модела на българската национална култура (в диаспората и в метрополията)?”; „Как културата на българите „тук” и „там” е образно представена в езика им?” Например лингвистичният анализ на диалекта в различните села на Молдова, населени предимно с българи, трябва да се постави в контекста на времето на изселване и района в българските земи, откъдето е станало изселването (да е свързано с историята).

Акцентът трябва да се поставя върху етническата самобитност на българската култура и в частност на литературата, което работи в полза на етническата самоидентификация, тъй като художественият текст дава информация за културата и е средство за предаването ѝ на следващите поколения;

Обаче възприемането на литературния текст също е естетическа дейност, както и създаването му, и дава възможност езиковата личност сама да открива нови значения, тълкувайки творбата.

За целта е необходимо предметът *български език и литература* да битува в лицейското образование като сфера, която непрекъснато да поставя формиращата се личност в условията на активно взаимодействие с екзистенциалните ценности. Взаимодействие, което предполага усвояване на тези ценности и превръщането им в действена личностна позиция.

Какъв е потенциалът на предмета за формиране на базовите (трансверсални) компетенции? Формиране на какви от базовите компетенции осигурява предимно нашия предмет?

Езиковото и литературното образование има потенциал за формиране на **ценностни ориентири и поведенчески модели**, адекватни на изискването на съвременния живот за успешна личност – ценна за самата себе си чрез обществената реализация на нейните способности и компетенции.. Знаенето на родния език и литература приближава личността до хуманитарното познание, което от своя страна прави възможна срещата с различни култури, а личността става духовно устойчива в своята етноидентификация.

Предметът български език и литература в лицейските класове има потенциал да възпроизвежда в различните времена ценностните модели на етносистемата. Всяка конкретна творба изгражда българската етнопредстава, например, за любов, семейство, деца, щастие, хармония; каква символна роля имат антропонимите (имената на човека), топонимите (географски названия), фитонимите, зоонимите и др. за означаване на културния и емоционален опит на българския народ, на неговия ментален свят; как авторът превръща индивида в личност, представена в единението му с общността, в съ-действието с националното и общочовешкото битие.

А това е необходимо за формиране на духовно устойчива личност пред предизвикателствата на универсализираните общества. Казано с други думи, отстояването на българското самосъзнание в условията на полилингвизъм и тотално доминиране на материалната култура това е и средство на личностно самоопределение и оцеляване в противоречивия глобализиращ се свят.

Долу се изреждат базовите компетенции, за формиране на които има потенциал и предметът Български език и литература. Точно тези компетенции загатват и стратегията на междупредметните връзки и на усилията вътре в полето на дисциплината.

1. Общоречеви: да умее да общува (да овладява речевата културата на слушане и говорене)
2. Общопознавателни: да открива, да възприема, да осмисля, да запомня и да възпроизвежда нова информация; да анализира понятия, явления, закономерности; да сравнява; да систематизира; да обобщава и да конкретизира; да отделя главно от второстепенно; да се опитва да синтезира и да формулира определения и закономерности.
3. Творчески: словесно да описва предмети и явления; да фантазира въз основа на възприетото; да прогнозира развоя на ситуация, да открива и да формулира собствените проблемите, а и на другите, и да предлага варианти на решението им; да формулира и аргументирано да отстоява мнението си;
4. Компетенция етнокултурна и интеркултурна: да възприема и да цени ценостите на своята култура и на културите на другите народи и да създава стойности
5. Етично-естетически и морални: да открива и да цени естетичното и красивото в езика, природни и ръкотворни явления и предмети, включително произведения на изкуството; отговорно и критично да оценява своите постъпки в контекста на общоприетите морални норми, да проявява готовност за толерантност към другите.
6. Компетенция за оценка и самооценка: да оценява процеса и резултата на своите действия и на другите, да внася необходимите корективи в процеса и след завършването на работата.
7. Компетенция за сътрудничество и екипна работа.

В рамките на дисциплината Български език и литература се формират компетенции, необходими за живот в поликултурно общество: толерантност и уважение към другите, способност за разбиране, възприемане и приемане на различия културни, езикови, религиозни; комуникативни компетенции; а също така компетенция за самостоятелна познавателна дейност, за образование през целия живот.

Уроците по родната словесност допринасят за формиране на:

Информационна компетенция – готовност и умение да се работи с информация.

Комуникативна компетенция - готовност и умение да се общува с другите хора.

Кооперативна компетенция – готовност и умение да сътруднича с другите хора.

Проблемна компетенция – готовност и умение да се решават проблеми.

III. МЕТОДОЛОГИЯ НА ФОРМИРАНЕ НА КОМПЕТЕНЦИИ И ДИДАКТИЧЕСКО ПРОЕКТИРАНЕ КАКВО ЗНАЧИ КОМПЕТЕНЦИЯ?

Понятията «компетенция», «компетентност» и определението «компетентен» не са нови. Те доста често и нашироко се използват и преди - на битово ниво, в литературата, имат и тълкования в различни речници. Но досега в педагогическата литература това понятие съдържателно няма точно определение. Обаче всички изследователи са на едно мнение, че «компетенция» повече гравитира към понятийното поле «зная как...», отколкото към полето «зная, че ...».

В случая на модернизирания курикулум, който сменя акцента от знанията към компетенциите, установката изглежда така: Не КАКВО ЗНАЕ УЧЕНИКЪТ, а КАКВО ЗНАЕ ДА ПРАВИ СЪС ЗНАЕНЕТО СИ.

В курикулума по БЕЛ има следното определение: *Под компетенции следва да се разбира интегрирана съвкупност от знания, умения, навици и ценностни отношения, хармонизирани с възрастовите особености и познавателните възможности на учениците.*

Основни принципи на организацията на учебния процес в логиката на компетентностния подход.

- а) *Целта на учебната дейност* – да се организират самостоятелни действия на ученика от поставянето на проблема до проверката на правилността на решението (тоест да се учи на начините и видовете на дейност);
- б) *Позиция на ученика*: аз се уча как да действам в проблемна ситуация; аз сам трябва да взема решение;
- в) *Позиция на учителя*: ученик – това е човек с определен опит и със собствено мнение, който трябва да има право и възможност сам да търси решение и да придобива знания («той не е съд, който трябва да се запълни със знанията»);
- г) *Учебен материал* е практически ориентиран, логично продължава изученото и е основа за бъдещите разсъждения и наблюдения;
- д) *Въпросите* се задават така, че само част от отговорите може да се намери в учебника, другата част - в допълнително изучените материали, а част от отговора трябва да се търси самостоятелно;
- ж) *Оценяване*.
- КАКВО се оценява – «съумял ли си?» или «не си съумял?»;
- КОЙ оценява – преди всичко, самият ученик оценява своите знания и умения;
- КАК се оценява – по нивата и критериите (не количествени показатели).

Какво трябва да умее учителят, за да реализира учебният процес в логиката на компетентния подход.

- Да се ориентира в съвременния свят, да разбира какви умения ще са необходими на ученика, за да си намери работа;
- Да вижда и да разбира жизнените интереси на учениците;
- Да проявява уважение към учениците си и техните интереси;
- Да чувства проблемността на изучаемите ситуации.
- Да свързва учебния материал с ежедневието на учениците и с техните интереси;
- Да затвърдява знанията и уменията в учебно време и в извънучебна практика.

Урокът в логиката на компетентния подход.

- Заедно с учениците се формулират целите за урока – определени и конкретни.
- Резултатите на урока се оценяват заедно с учениците;
- Урокът се планира при ясен за учителя отговор на следните въпроси: на КАКВО уча? с КАКВО уча? ЗАЩО му е необходимо това, на което уча.
- Урокът се планира с използване на компетентностни форми и методи учебна работа (различни видове самостоятелна работа — индивидуална или в екип), като приоритено е обучение на начини на дейност;

Между етапите на урока (както и между уроците вътре в модула) се изгражда вътрешна логика, която е логиката на движение. Учителят трябва да умее оперативно в процеса на работа да коректира и уточнява целите, учебните задачи, да включва незапланирано съдържание и незапланиран учебен материал, ако ситуацията диктува такава необходимост. Част от функции на учителя може да се делегират на учениците.

Предимства на новата методология

В какво се състои предимството на компетентностния подход? Да разгледаме таблицата, в която е представена сравнителна характеристика на традиционния и компетентностния подходи. ЗУН – това е известната формула на традиционния подход (Знания-Умения-Навици)

	Традиционен подход	Компетентностен подход
Цели	ЗУНи (трябва да знае едн какво си, да умее това и	Ученикът да овладява способности да решава

	това, и т.н.) «Какво ново си научил?» Решение на проблеми като начин да се затвърдят знанията.	проблеми въз основа на получените знания и умения «На какво си се научил?» Решение на проблеми като смисъл на образователната дейност.
Нивото на образование	Обем на получените знания	Разширение на кръга проблеми , за решение на които са подготвени абсолвентите.
Съдържание на учебните програми	Програмите по предметите се разработват независимо и не са свързани помежду си	Програмите по отделните предмети са елементи от единна образователна програма на училището (междупредметните връзки стават естествени)
Принципи на отбиране на учебния материал	Съдържанието на предмета съответства на съдържанието на базовата наука: филология (лингвистика и литература литературознание, история на литература...)	Съдържанието на предмета се диктува от логиката на познавателната дейност (индивидуализация на образователни траектории)
Технологии	Формите и методите съответстват на запланираните цели, т.е. на формирането на ЗУНи	Интерактивните методи и техники осигуряват самостоятелна дейност на учениците за постигане на определени цели и създават ситуации за адекватна самооценка.
Резултат	ЗУНи	Формирани компетенции

Тоест: Знания, умения и навици – това е парадигма на учебния процес, а *Компетенции – това е парадигма на практическата дейност.*

ЗУНи са свързани с последователността на изучаването на програмния материал. *Компетенциите определят до каква степен ученикът е овладял продуктивната дейност.*

Ако проверката на Знания, Умения и Навици тестира учебните постижения, *проверката на компетенции тестира квалификацията на индивида.*

- **Цели vs компетенции. Отказваме ли се от целите, щом се фокусираме на компетенциите?**

Основната промяна се състои в това, че се акцентира вниманието върху очакван резултат (компетенции), а не върху логиката на процеса (цели), както е било по-рано. Но нали никой не е отменял процеса в неговата логика, а значи и целите...Обаче те трябва да се подчинят на формирането на компетенции. Другите промени се диктуват от тази основната.

Най често срещаната грешка при целепогането от учителя е игнориране на възможностите на учебната тема за развитие на общоучебните навици. Понякога учителят не забелязва «дидактическият потенциал» на предметното съдържание, а пък то във всяка тема има многообразни възможности за развитие на конкретни умения и навици, които по същността си са не просто междупредметни, но и надпредметни или, по-точно, общоучебни.

Не става дума, че се отказваме от целите, просто целите на обучението по всяка компетенция се формулират във вид на резултат. Резултатът определя, КАКВО именно ученикът трябва да умее да ПРАВИ след преключването на модула: да демонстрира разбиране, да определя, да съставя, да характеризира. Още преди да започне работа, ученик трябва да знае към какво да се стреми и какъв резултат той трябва да представи. Резултатът се описва само чрез действия, които могат да се проверят и да се оценят, защото само тогава те са достижими, значими и имат практическа насоченост. За всеки резултат трябва да са прописани условия и качествено ниво за изпълнение на действието. Тези характеристики прописват поэтапно предвиждане на ученика към базовите компетенции.

- **Как да проектираме в контекста на новата методология**

Дългосрочното (календарно) планиране е документ, който включва такива елементи от курикулума като компетенции и съдържание, а също така посочва как се разпределят часовете, отведени за изучаване на предмета.

Формата на календарното планиране може да бъде следната:

Учебно заведение _____ Педагог _____ -

Предмет _____ Клас/ Количество часове в седмицата/ в годината

Календарно планиране

Единица на обучението (глобална тема, модул)	Компетенции	Съдържание	Кол-во часове	Седмица	Забележки

В тази таблица дидактическите единици (единиците на обучението) се формулират във вид на глобални теми (които се представят като съвкупност от модули); компетенциите и количеството часове се попълват в съответствие с предметния курикулум.

Следващото ниво на планирането е дидактическо проектиране по дидактически единици (глобални теми, т.н. проектиране на модули).

Защо всъщност възникна необходимост да се проектира по модули?

Тъй като практически е невъзможно да се формира компетенция за един урок (а в модернизирания курикулум е приоритетно именно формиране и развитие на компетенции), логична е именно модулната технология на планирането, защото след като модулът е изучен, може да се оцени в каква степен е формирана тази или друга субкомпетенция.

Следва да се подчертае, че модулната програма (или технологичната карта) не е конспект на урока или планиране на учебния материал от учителя. Това е програма за дейности на ученика при изучаване на определена тема.

Следва да се подчертае, че модулна програма (или технологична карта – не е конспект на урока или планиране на учебния материал от учителя. Това е програма за дейности на ученика при изучаване на определена тема.

Модулното обучение се базира на дейностния подход: тогава най-осъзнато и най-надеждно се усвоява учебното съдържание, когато то става предмет на активните действия на учениците. При модулното обучение ученикът се включва в активна и ефективна учебно-познавателна дейност и има повече възможност за самореализация, което засилва мотивацията му за учене и развива способност да действа по-самостоятелно. При такъв подход естествено се индивидуализират контрол, корекция, консултиране. Модулното обучение предоставя на всеки ученик възможности за развитие на такива ценни личностни качества, като способност на ефективна самостоятелна работа и същевременно способност за екипна работа.

Предлага се следната форма на Проект на дидактическа единица (модул)

Учебно заведение _____ Педагог _____

Предмет _____ Клас _____ 10 _____

Количество часове в седмица/ година

Субкомпетенции	Съдържание	Видове дейности	Оценяване	Ресурси (необходими материали)	Забележки
от курикулума се записват субкомпетенции, които ще се формират в рамките на модула	информация, необходима за обяснение на учебния материал.	учителят избира видове дейности от курикулума (но може и да допълни списъка с други, които смята адекватни за формиране на определените компетенции. В тази колонка дейностите се записват в тяхната последователност	Посочват се инструменти за оценяване и реда на оценяване, което в съкупността проявява логиката на замерването на субкомпетенции в процеса на формирането им;	Информация за време, място, форми на организация на класа, учебни средства.	

- Заключителен етап от работа по формиране на компетенцията е демонстрация на резултатите, която дефакто е доказателство на компетентността. Изискванията от подобни доказателства (типозите им и количество) и самите оценъчни материали трябва да се съдържат в структурата на модула. Това ще позволи оценката да е обоснована, което максимално ще изключва субективността на оценяващия, ще позволи да се осигурят единни критерии към учениците независимо от това **кой, кога и къде** оценява.
- Какви учебни материали трябва да са включени в модула? Най-необходимите. Тези, които ще осигурят на ученика възможността при необходимост да работи самостоятелно: да включват обяснение на новия материал и упражнения за тренинг.

IV. КОРЕЛАЦИЯ КОМПЕТЕНЦИИ - СУБКОМПЕТЕНЦИИ – СЪДЪРЖАНИЕ – ВИДОВЕ ДЕЙНОСТ

Относно термини «базови компетенции», «специфически компетенции», «субкомпетенции» в педагогическата литература все още няма единни определения. В повечето предметни курикулуми в Република Молдова под *базови* разбират универсални компетенции, които се прилагат в различни жизнено ситуации. Тези компетенции са определени от Съвета на Европа. Терминът *«специфични компетенции»* се съотнася с компетенциите на абсолвентите на лицей, а *субкомпетенции* - с компетенциите, които ученикът трябва да притежава в края на 10., 11. и 12 класове. Компетенциите, *сформирани* в резултат на изучения модул, също така наричат *субкомпетенции*.

Субкомпетенциите, съдържателните единици и обучаващите видове дейност са тясно взаимосвързани и имат помежду си причинно-следствени отношения: съдържателната единица

обуславя избор адекватни за формиране на специфичните компетенции на ключови понятия и видове дейност (съответно и методи за реализация на това съдържание).

- **Как да четем корелационните таблици.**

Например, в раздел **VI. Разпределение на учебното съдържание по БЕЛ по класове и брой урочни единици** за X клас виждаме тема **Българско народно творчество** (*Мит, митология. Народна приказка. Народни песни. Легенди и предания. Пословици и поговорки*).

За нея са отделени в хуманитарен профил 3 часа и 2 часа в класове от реалния профил.

В следващия раздел **Субкомпетенции, съдържание, препоръчителни дейности за обучение и оценяване** откриваме, че ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието, са *Мит, митология* и че тази тема се съотнася със следните субкомпетенции, дадени съответно по нивата Знание, Умение, Отношение :

- познава основните жанрове и заглавия от българското народно творчество; основните приказни мотиви и видовете народни песни.
- коментира текста на творба от народното творчество, извеждайки идеи за изконните български добродетели.
- Да е убеден в необходимостта от познаване на духовното наследство на своята прародина.

В колонката за препоръчителни дейности за обучаване и оценяване откриваме:

- Да интерпретира идейноемоционалното съдържание на фолклорен жанр.
- Да наблюдава: словото във фолклора и да прави изводи относно типичните изразни средства; изводи за значението на зооморфните образи.
- Да коментира основните мотиви в приказка или народна песен.
- Да прочете изразително откъс от приказка или народна песен.
- Да съпоставя мотиви, образи и идеи във фолклора на различните етноси, като извежда специфичното и общото
- Да инициира творческо участие в урочната и извънурочната дейност.

Това е всъщност техническо задание за проектиране на модула Българско народно творчество. Да подбере конкретни творби от различните жанрове на Българско народно творчество, а и конкретни техники за работа, които ще дадат възможност на ученика чрез посочените дейности да стигне до изредените компетенции – това е творчество и отговорност на учителя.

Един от вариантите на планиране на този модул ще ви се предостави по-нататък.

V. ДИДАКТИЧЕСКИ СТРАТЕГИИ НА ПРЕПОДАВАНЕ – ОБУЧАВАНЕ И ОЦЕНЯВАНЕ

- **Какво означава терминът дидактически стратегии?**

Понятието «дидактически стратегии» може да се разглежда и да се определя от различни гледни точки. ДС определят като 1. *интегративен начин на мислене или действия* (съвкупност на форми, методи, технически средства и принципи, с помощта на които се постигат целите на обучението); 2. *процедурна структура* (съвкупност от действия и операциите на преподаването – изучаване и тяхната логика); 3. като взаимосвързани *решения*, където всяко решение осигурява преминаване от един етап към следващия); 4. като взаимосвързка между преподаване и обучение, между преподавателя и ученика:

учителят умее да подаде съдържанието, ученикът активно го «присвоява»).

В модернизирания предметен курикулум в раздела «Дидактически стратегии» се дават общи насоки и принципи за избора на дидактически технологии, се изреждат и се посочват типове учебно-познавателна дейност (познавателни (когнитивни), рефлексивни, комуникативни, креативни), а също така се коментират и конкретни методи за работа.

Форми и методи на учебна работа при компетентностен подход

Истина е, че не съществуват абсолютно некомпетентности форми и методи на учебната работа. Обаче, някои форми и методи, **ако не са натоварени със специален акцент или допълнение** (например, групово целеполагане или самооценка), не работят достатъчно ефективно за развитие на ключови компетенции.

Става дума за такива методи, като:

Монолог на учителя; информираща беседа; демонстрация на видеофилм; екскурзия; традиционна контролна работа и други подобни.

Ще изредим тук възможните методи на формиране специфичните компетенции в рамките на предмета Български език и литература:

Методи за формиране на информационна компетенция:

Търсене на информация:

Задачи, които предполагат търсене на информация в справочна литература, в Интернет, чрез устно разпитване, работа с литературни първоизточници;

задачи на извличане от текста на значима информация (тя да се отдели от второстепенната);

задачи при недостатъчна информация (да се определи, какви точно данни липсват и да помисли откъде може да се потърсят).

Обработка на информацията:

класификация на информацията; съставяне на план към текста; задаване на въпроси към текста; съставяне на диаграми и таблици; задания за обобщение на материалите на дискусията или обсъждане.

Предаване на информация:

подготовка на доклади, съобщения по зададена тема; подготовка на плакати и презентации; подготовка на учебни материали по вече изучена тема;

подготовка на училищен стенен вестник, на обяви, покани, програми на мероприятия и т.н.

Комплексни методи:

Подготовка на реферати; информационни учебни проекти и публично представяне на резултати; учебно-изследователска работа; и др.

Методи за формиране на комуникативна компетенция

Методи, ориентирани на устна комуникация:

Всички форми на учебния диалог; доклади и съобщения;

ролеви и делови игри (роли на говорещия, слушащия, задаващия въпроси и отговарящия);

учебни изследвания и учебни проекти, които изискват беседи и интервюта; обсъждане, дискусии, диспути;

опониране; роля на водещите занятия, мероприятия и т.н.;

Методи, ориентирани на писмена комуникация:

учебни изследвания и учебни проекти, които изискват писмено анкетиране с предварителна подготовка на въпросите; проекти, изискващи съставяне на текстове;

подготовка на информационни бележки и статии в СМИ;

писмено рецензиране на презентации и работи, подготвени от съучениците.

Методи за формиране на кооперативна компетенция

Основната установка на учителя е да се работи над задачата не само самостоятелно, но и в сътрудничество с колегите.

Фронтално препитване с предварително обсъждане на отговорите (учителят задава 2-4 въпроса с елементи на проблемност и след 1-2 минути обсъждане на отговора по двойки или в групи се дава съгласуван отговор);

индивидуални задания от проблемен характер, за изпълнение на които е необходимо привличане и на другите ученици.

Също така за тази компетенция работят различни методи на екипна работа, прилагани включително и в извънурочно време. И много други

Методи за формиране на компетенцията да решава проблеми

Необходимо да се разшири контекста на обучението да се решават проблеми: не само учебна, но и по-широка социална дейност.

Проблемно моделиране на дейности в аспекта на една или друга реална ситуация; имитационно-делови игри;

Обсъждане алтернативни начини на решение на задачата и аргуменация на предпочетения метод като най-оптимален.

То ест приоритетни са практическите задачи, имащи жизнен контекст (битов, професионален, социален, нравствен и т.н.).

- **Многообразие на методиките.** *Колко методики е разумно да се прилагат в рамките на един урок?*

Как да отберем адекватни методи за формиране на необходимите компетенции? Учителят трябва да се откаже да демонстрира подлежащото на усвояване, а да организира активно участие на учениците. Необходима е добре промислена и организирана работа върху текста (от различните функционални стилове) с цел проникване, разбиране и усвояване на всички езикови равнища. Погледнато в контекста на предмета *български език и литература* следва да се заложи на интерактивните методи на обучение. Обаче методиките и техники не бива да станат самоцелни. Количеството им в рамките на един урок се диктува от функционалността им.

Добрият педагог трябва да съумее да намери баланса между традиционните методи и форми и интерактивните методи и форми на преподаването. Но трябва да се подчертае, че най-добре работят за формиране на компетенциите техники за развитие на критическо мислене. Ще посочим само някои от тях. Те и много други се обединяват под названиее **Стратегиите за развитие на критическо мислене**. Това са техники за активно и интерактивно учене и преподаване, осигуряващи трайни и достъпни знания, успешно представени от самия обучаем. Те градят умения за работа в екип, за търсене, намиране и излагане на аргументирани доводи, за оформяне на собствено мнение, но и за зачитане това на другите. Да мислим критически означава да сме любознателни, да използваме стратегии за търсене на отговори: да оформяме въпроси и да търсим целенасочено отговори. Критическото мислене се осъществява на много равнища, не само в търсене на факти, но също така и в търсене на причините за фактите и на тяхното значение. Критическото мислене означава да се изрази позиция по даден въпрос, която да е защитена рационално. То означава да се обсъдят аргументите на другите и да се провери логиката на тези аргументи.

Критически мислещите са активни, работят системно и по-трудно се поддават на манипулация.

Критически мислещите си задават следните въпроси:

- Какво мисля за това?
- Как новата информация отговаря на това, което вече знам?
- Какво по-различно мога да направя сега, когато имам тази нова информация?
- Как тези идеи повлияха на моето мислене?

Става дума за тристепенен модел за учене и преподаване с основни етапи: **1. Събуждане на интереса; 2. Осъзнаване на смисъла; 3. Рефлексия.**

Събуждане на интереса. Целта е учениците да излязат от апатията, умората и активно да се включат в дейностите на екипа, съответно и на цялата група. Формите, които се използват, са различни. Например, «Хубави пожелания» е игра, която може да се играе по повод на празници от традиционния календар, но освен това участниците могат да си напишат "хубави пожелания" и без конкретен повод. По-буйна е играта «Плетеница», при която участниците се вплитат на плетеница с ръце и тела, която един от тях трябва да разплете. Колкото по-заплетена е плетеницата, толкова по-интересна е играта. Времетраенето на така наречените загриващи

дейности е не повече от пет минути. Подвижните игри предизвикват смях, ободряват и разтоварват учениците.

Особено ефективна форма на работа в тази част на урока носи стратегията "Мозъчна атака". Тя кара обучавания да се концентрира и да си припомни всичко, което знае по зададения проблем, или да представи асоциациите, които събужда у него написаната дума. Например думата "премеждие" предизвика у обучаваните асоциации за **опасност, напрежение, тревога, страх, изпитание, препятствие, преодоляване, героизъм**.

Разсъжденията са свързани със заглавието на разказа "Апостолът в премеждие" от Ив. Вазов и добре подготвят необходим контекст. Добре работещи стратегии в първия етап на тристепенния модел са: «Изключваща мозъчна атака», «Предвиждане по зададени термини», «Верижно писане» и др.

Чрез стратегията «Предвиждане по зададени термини» участниците се опитват да предскажат какво ще се случи. Максимално съсредоточени, те понякога се доближават до истинската история (работния текст).

Особено интересна е стратегията «Верижно писане». При нея всеки от обучаваните създава свой текст до две минути, след което текстът му попада в съкипника до него и така се завърта, докато не се завърне при първия участник. Така се получава история, съчинена най-малко от пет или шест човека. Всеки има право да редактира текста. Групата излъчва най-добрия текст и той се поставя в галерията.

Основната част на тристепенния модел е **Осъзнаване на смисъла**. Чрез тази степен в урока се постигат резултати чрез различни стратегии, като най-работещи са: «Таблица на предсказанията», «Дневник със записки в две колони», «Мозайка», «Зная/искам да узная», «Четене по двойки на текста» и др.

«Таблица на предсказанията» е стратегия, която се предхожда от създаване на история по ключови думи, които се съдържат в работния текст. Работният текст се поднася на участниците на части. Между отделните части се правят паузи и се работи в таблицата. «Таблица на предсказанията» има три колони: първата е с въпрос "Какво ще се случи?", втората пита "Какви основания имате да смятате така?", и третата - "Какво наистина се е случило?". Добре е текстът да не е прекалено дълъг и да е интересен за участниците в семинара. Стратегията е придружена от въпроси, изискващи оценка на случващото се. След приключване на работата с таблицата се прави съпоставка между историите, сътворени от участниците, и работния текст.

Отлично работеща е техниката «Дневник със записки в две колони». Работи се с лист, разделен на две колони. В първата колона четящият записва фрагмент или образ от текста, който му е направил впечатление, а във втората прави коментар по текста. При коментара се води от въпроси, насочващи разсъжденията му. Подпомагащите въпроси насочват коментирацията към асоциации с негови преживявания, към оценка поведението на героите, въпроси към автора.

При стратегията «Четене по двойки» обучаваните се разделят на репортер и питаш. Ролята на репортера се състои в четене на текста, предаване на съдържанието със собствени думи, акцентирание върху най-важното в текста. Втората роля е на питашия (изказващ впечатления). Той също чете текста, но задава въпроси към репортера, детайлизира и доуточнява. Изслушвайки двойката, учителят разбира до каква степен е овладяно съдържанието на текста. Коригира, без да натрапва мнението си.

Стратегията INSERT е интерактивна система за ефективно четене и мислене. При запознаването с текста четящият си служи със знаци. Познатото се отбелязва със знак V (знам), новата информация - със знак +, информацията, която противоречи на неговите знания - със знак -. Със знака ? маркира каква информация желае да получи допълнително. Знаците се записват в таблица.

V Знам	+	-	?
	Нова информация	Противоречи на моите знания	Желая допълнителна информация

Текстът се дискутира в екипа, а след това в цялата група. Подходящ за работа е научен текст. На този етап от хода на урока обучаваните работят най-продължително време с текста - четейки и пишейки. Коментарите на колегите показват, че този модел е успешен и за учениците, ако те са с добра четивна техника, защото всяка стъпка от урока е регламентирана като времево измерение (за работа с текста се предвиждат най-малко двадесет минути).

Ролята на учителя се състои в следното:

- обобщава казаното от обучаваните;
- задава добре обмислени въпроси;
- изяснява неясни въпроси;
- поставя задачи на обучаваните;
- работи заедно с тях;
- насърчава ги да участват в самооценяване и оценяване на съотборниците си;
- създава атмосфера, в която обучаваните биват окуражавани да задават въпроси и внимателно да изслушват отговорите на другите в групата.

Третата фаза на тристепенния модел е **Рефлексията**. Тя е същностно важен етап от хода на урока. При него се затвърдяват новите знания и активно се преконструират старите, за да се прибавят новите понятия. Обучаваните превръщат новото знание в свое собствено. Ученето е акт на промяна, която възниква само когато учещите активно се заемат да преконструират своята схема, за да усвоят и новата. Обучаваните помнят най-добре това, което разбират в свой контекст и със свои думи.

Критическото и гъвкаво мислене се засилва в атмосфера, която стимулира различието в мненията. Ролята на преподавателя се преобразува в роля на партньор в учебния процес, в който обучаваните участват с активен ум и енергия.

Рефлексията е завършващият етап на тристепенния модел, но много често времето притиска учителя и част от дейностите, запланувани за този етап, биват оставяни за домашна работа на обучаваните

Учебният процес в занятията по български език е ориентиран и към овладяване на стратегии за учене. По своята същност оперативния начин на обучение предписва последователността от необходими действия за практическото, бързо и непосредствено осъществяване на нещо.

Въвеждането на личностно-ориентирани технологии в обучението е факт, чиито проекции могат да се видят в закономерностите на конструиране и организация на системата от занятия по роден език. Планирането на урочната последователност се осъществява според два критерия: тематичен и дейностен. Всяка голяма тема се обособява от останалите тематични ядра, а структурата на собственото ѝ учебно съдържание се организира според различните форми на учебна дейност. В тази перспектива на разсъждения специално внимание заслужава иновационната дидактическа постановка, предложена от Хуторской в неговата книга “Съвременна дидактика”. Авторът оригинално разработва т.нар. “технологична карта”, която набелязва последователността от урочни звена, в която трябва да се представи всяко тематично ядро от учебното съдържание.

Технологичен блок	
Название	Основна задача
Уводни уроци	Актуализиране личния опит и знанията на учениците. Въведение в новата тема. Разясняване на целите. Индивидуално целеполагане. Програма на темата.
Основна част	Осъществяване на основните цели на темата. Овладяване на съответните образователни стандарти и фундаменталните образователни обекти.
Тренинг	Доизграждане на знанията на учениците до завършена и

	цялостна система. Затвърждават се постигнатите на предходния етап резултати. Практическа подготовка : усвояване на необходими методи и способности.
Контрол	Проверка и оценка на равнището на постигане на поставените цели. Регистрират се измененията в индивидуалните способности на учащите се, техните знания, умения, усвоени способности и продукти на обучението.
Рефлексия	Припомнят се и се осмислят основните етапи на учебната дейност, индивидуалните и колективните резултати от дейността, възникналите трудности и начините за тяхното разрешаване. Съотнасят се поставените цели с получените резултати от обучението.

За всеки технологичен блок се предлага и възможен репертоар от форми на работа, съответстващи на основната задача, която предстои да се решава.

Название	Форми на работа
Уводни уроци	Уводен семинар, уводна лекция, проблемно-ориентирана лабораторна работа, концептуална разработка на темата, занятие по целеполагане.
Основна част	Урок-изследване, проблемно-ориентиран семинар, групови или индивидуални задачи, концептуална лекция, лекция с цел установяване на културно-исторически аналогии, ролева игра.
Тренинг	Семинар, практикум, лабораторна работа, консултация и т.н.
Контрол	Урок-събеседване, писмена контролна работа, диктовка, съчинение, тест, урок-самопроверка.
Рефлексия	Урок-анкета, урок “кръгла маса”, рефлексивно есе, графическа рефлексия на дейността, индивидуални или колективни урочни отчети, самооценки.

Според дидактическата задача, която се решава, заслужава да се отбележат някои съществени моменти, на които в рамките на традиционния подход не е отдавано достатъчно внимание. Това са рефлексията като ключово звено в урочната система, сюжетно-ролевата игра като форма на учебна дейност и практикума, реализиращ се в тренинговите уроци. Хуторской определя рефлексията като интелектуален или емоционално-афективен процес на осъзнаване на собствената дейност от страна на учащите се. Включването уроци, посветени на рефлексивна дейност в общата урочна система, е важна стъпка в образованието, която гарантира обратна връзка не само за педагога, но е и етап от процеса на самоосъзнаване на учениците .

• Как да проектираме ? Как да реализираме проекта? Как да оценяваме?

Да вземем, например, курикулум по българска литература за 10 клас. Тук са представени 3 глобални теми: **Българско народно творчество; Старобългарска литература; Българска възрожденска литература**. За глобална всяка тема се посочват брой часове, различни за хуманитарен и реален профили. Именно в 10 клас курикулумът позволява на учителя сам да планира по колко часа ще отдели в рамките на всяка глобална тема за определени автори и проблеми, то ест по колко часа ще проектира модули, в рамките на които ще се формират посочените в курикулума компетенции. Например: **Българско народно творчество:** за този блок се дава 3 часа в хуманитарен клас и 2 часа в реален

За **Старобългарска литература** - 45 часа в хуманитарен клас/30 в реален; **Българска възрожденска литература** – 54 за хуманитарен, съответно за реален клас – 35 часа

Понататък преминаваме към най-отговорния етап на работата - планиране на модула.

Последователността на действията на учителя при съставяне на модулна програма е следната:

- 1 да се определят и да се формулират компетенции, които трябва да бъдат сформирани у учениците в резултат на изучения модул и (например: «В резултат на работа върху модулната програма ученик ще умее да дава определение на понятие... да сравнява ... да обяснява... и т.н.»);
- 2 да се отбере съдържание на учебния материал и да се обмислят видове учебна дейност за изграждане на компетенциите;
- 3 да се разпредели съдържанието по уроци, като се отчитат принципите на модулното обучение (виж технологичната карта): да се диагностира началното ниво и да се определи обемът на информацията (теоретичен материал на темата), да се обмисли съдържанието на обучение и тренинги вътре в модула (семинари, практикуми, дискусии, диспути и т.н.), да се определи как ще се контролират и оценяват компетенциите и как ще се корригират погрешностите в усвояването на модулната програма.
- 4 да се състави списък на литературата за учениците (желателно да има указание за задължителна и допълнителна литература);
5. учителят да състави модулна програма; (в идеала е – съставяне на индивидуани модулни програми за всеки ученик).

В съответствие със спецификата на предмета можем да представим структурно логиката на модула по БЕЛ във вид на таблица:

Типове уроци	Основно съдържание	Мислителна дейност на учениците
1. Уводни уроци (побудително-мотивационен етап)	-Брэйнсторминг, асоциации, Представяне на прочетени книги о прочитанном; - работа с въпроси; - планиране на работа и.н.	Рефлексия
2. Уроци на анализа на текста (аналитико-синтетичен етап)	- работа в екип по алгоритъм; - индивидуална работа по алгоритми; - моделиране на изучения материал; презентация и защита на моделите.	Анализ Синтез Обобщение и систематизация Абстрагиране Рефлексия
3. Творчески уроци (изпълнителен етап)	- Творческа писмена работа; - семинар, конференция; - литературна игра	Рефлексия

По-нататък даваме вариант отговор на въпроса как да планираме и да реализираме проекта, разбира се има и множество други варианти. Важното е те да работят за изграждане на компетенции.

Стратегия на оценяване както и дидактическа стратегия е важен компонент на курикулума.

Оценяването трябва да се разглежда като непрекъснат процес и да не се свежда само към написване на бележки. Функциите му се заключават не само в мотивацията на ученика, но и в констатацията, диагностиката на резултатите на ученика, прогностиката, сертификацията на нивото на интелектуалните му способности и практически умения в края един или друг цикъл на обучения – в нашия случай, в края на лицейското образование и т.д.

Освен традиционните методи на оценяване (писмени, устни и практически задания) в практиката на съвременния учител, работещ върху формиране на компетенции, все повече навлизат такива методи на оценяване като изследване, проекти, портфолио, самооценка, взаимнооценка, оценъчни дидактични игри, тестване.

В курикулума «Български език и литература» за лицейска степен се предлагат конкретни критерии за оценка на **писмен ученически текст** в научно-учебен или публицистично-учебен жанр:

- съответствие между тезата и зададения проблем;
- логическо извеждане на ред от подтези;
- цитати и уместно позоваване на литературния текст;
- преразказ с функция на илюстрации.

Оценяване на умения за композиране и структуриране на ученически текст

- формулиране на адекватен спрямо темата увод;
- изложение;
- логично изведено заключение.
- смислово обвързване на композиционните и структурните елементи на ученическия текст.

Оценява се спазването на книжовните и стиловите норми в езика (в писмената реч).

Оценяват се умения за графично и езиково оформяне на ученическия текст:

- графично отделяне на смисловите части в абзац;
- употреба на система от глаголни форми;
- синтактично правилно построяване на изреченията;
- лексикална съчетаемост на думите.
- стилова уместност на думите;
- аргументирано преминаване от един стил в друг стил;
- умения за предаване на звуковия изказ в буквен запис (компетенции за правопис);
- пунктуационни умения.

Критерии за оценка и на комуникативно-практическите умения за **устни изказвания на лицеистите**:

- умения за ориентация в комуникативната ситуация;
- разбиране на вложения в текста смисъл;
- умение да се спазва съответствие между комуникативното намерение и езиковата структура (стил, композиция).

При оценяването на ученическите писмени текстове, както и устните изказвания да се спазват не само външните, но и вътрешните критерии спрямо ученическия текст, доколкото той е уникален и съдържа неповторимостта на личния опит на своя създател. Ученическите текстове разкриват личностни, възрастови, социокултурни особености, а също така интелектуалното развитие на авторите си.

Учителят трябва да отчита и личностния напредък на ученика в създаването на оригинални текстове (с оглед на школки жанрове - съчинения).

Курикулумът предлага **три равнища на критерии за проверка и оценка на литературните компетенции**:

Първо равнище. Проверка на **основни знания**, предхождащи работата с литературен текст:

- Знания за българския литературен процес в единство на литературните периоди;
- Знания за автори и за литературни произведения и отнасянето им към литературните периоди;
- Знания за основните литературни направления;
- знания за основните литературни родове и видове;
- знания за различните форми на устна и писмена реч.

Второ равнище. Проверка на **основни знания и умения** за литературния текст, необходими за адекватното му възприемане:

- проверка на познаването и разбирането на съдържанието на литературния текст; проверка на уменията да се преразкаже текстът цялостно или по фрагменти;
- ориентиране в общия идеен смисъл на произведението;
- умение да се назове и аргументира идейният смисъл;
- проверка на уменията да се определи епохата и мястото на произведението и автора в нея;
- проверка на уменията за анализ на епически текст;
- проверка на уменията за анализ на лирически текст;
- проверка на степента на владеене на лингвистичните средства за изявяване на знанията в устна и писмена форма.

Трето равнище. Проверка на **основни умения за разбиране** на художествената същност на литературния текст:

- Разбиране на връзката между художествената структура на епически и лирически текст и идейно-естетическия смисъл; умение да се обоснове тази структура с оглед на авторския стил и стила на епохата или литературното направление;
- Умение да се открият, назоват и проследят принципите на построяване на сюжета и фабулирането в епическата творба; умение да се обосноват тези принципи от гледна точка на авторския замисъл (или да аргументират авторския замисъл)
- Ориентиране в образната система в епическа творба; умения за откриване и назоваване на идейните внушения чрез героите; изразяване на лично отношение към екзистенциалните проблеми, на които са носители героите;
- Умения да се свързва теоретико-литературното знание с идейната и въздействената стратегия на произведението;
- Ориентираност в различните типове изказвания в художествената тъкан на епическо произведение - описание, повествование, диалог, лирически монолог, авторското отстъпление,
- Умение да се оцени националната литература в контекста на европейската.
- Умение да се съпоставят и коментират общи и различни мотиви в българската литература, създадена в България и в Бесарабия.

Критерии, удостоверяващи способността за самостоятелно учене и ценностно отношение:

- умения да се откриват и да се назовават водещи хуманитарни идеи, вложени в творбата, в творчеството на автор, в литературен период, направление;
- разбиране на връзката автор - герой - читател и изразяване на лична позиция на лицеиста като част от триадата;
- способност да се изрази мотивирано отношение към литературната проблематика, като се построяват съобщения (устни и писмени), адекватни на замисъла и потребността на слушателя (читателя).
- Мотивирано активно участие в класни и извънкласни дейности, в обществени прояви, свързани с изявата на българското като мисловна и душевна нагласа.

Нивото на постигането на основните цели на обучението по български език и литература, заложи в стандарта, се удостоверява чрез формата на изпита за степен *бакалавър*.

В тази част от курикулума още веднъж специално ще подчертаем, че се оценява не толкова обем от теоретичните знания, колкото практически умения и навици, а също така учебно-познавателните възможности на лицеистите. Оценяването трябва да носи възпитателен характер и да включва иновационни технологии: рейтинг, многоаспектно оценяване, само- и взаимнооценка. Обаче в основата на оценките по български език и литература трябва е поставена преди всичко комуникативна, етносоциокултурна и интелектуална компетенции.

6. ПРОЕКТ НА УРОКА, ЦЕНТРИРАН НА ФОРМИРАНЕ НА КОМПЕТЕНЦИИ У УЧЕНИЦИТЕ

Модулно проектиране. Урок е част на единицата на съдържанието, в рамките на която се формира компетенция

Учебно заведение _____ Педагог _____

Предмет БЛ Клас 10

Количество часове в седмица/ година 2/68

Дидактическа единица Българско устно народно творчество

Кол-во часове 3

Единица на обучението Съдържание	Субкомпетенции	Видове дейности	Оценяване	Ресурси необходими и материали
Българско устно народно творчество	познава основните жанрове и заглавия от българското народно творчество; основните приказни мотиви и видовете народни песни.	Асоциации към «Българско устно народно творчество» Класификация на отговори, които евентуално ще съдържат жанрове, заглавия, изпълнители, авторство (народен разказвач) и... Допълване на списъка на жанровете	Презентация	Постер, фломастер 3 мин Постер, фломастер 2 мин 3
	коментира текста на творба от народното творчество, извеждайки идеи за изконните български добродетели	Работа в екипа: подготовка на мини презентация на един от фолклорните жанрове (приказки, песни, легенди и предания, пословици и поговорки) Работа по двойки: да прочетат текст на фолклорна творба и аргументирано да определят нейният жанр и, ако може, вид (<i>приказка, вълшебна, защото...; легенда, защото...; народна песен, хайдушка, защото...; народна песен, юнашка, защото..., митична народна песен, защото...; пословица, защото...;</i>) Да се коментират мотивите на приказките и народните песни. С кой вид на народните песни се сближават легендите? А вълшебните приказки?		5 + 5 7 + 5 Текстове за работа (принтиран и или на ксерокс, без да се посочва жанра) 5 Интегриран е с руското и молдовското УНТ

		<p>Домашна работа: да сравнят по един текст на вълшебна приказка и митична песен и да открият общите черти (например, текстът «Тримата братя и златната ябълка» и «Мене ме мамо змей люби»).</p> <p><i>Да се трансформира митичната песен във вълшебната приказка.</i></p>		<p>Желателно учителят да подготви за целта няколко комплекта текстове на вълшебни приказки и митични песни</p>
Митологичният свят на българския фолклор	<p>коментира текста на творба от народното творчество, извеждайки идеи за изконните български добродетели</p>	<p>2 час: Представяне на прочетените приказки и песни.</p> <p>Корелационна таблица на общите черти на вълшебни приказки и митични песни.</p> <p>Писмен отговор: Какъв е светът на митичните песни? Кой го населява.</p> <p>Четене и обсъждане в техника <i>Инсерт</i> - информация за българските митични образи и представи (змейове, вили, самодиви, таласъми, караконжули и т.н.), за митичните мотиви (слънчева невеста, благодарният мъртвец...)</p> <p>Беседа: Какви образи и мотиви от българската митология сте срещали в другите култури?</p>	<p><i>Самостоятелна подготовка и участие в обсъждане</i></p> <p>Целенасочено извличане на информация от нов текст</p>	<p>10</p> <p>7</p> <p>3 + 5</p> <p>7 + 10</p> <p>Принтирана информация, подготвена предварително, или ксерокс</p>
		<p>Домашно задание: да се потърси информация за българска митология (в интернет, в библиотеката, да се питат старите хора) .</p>		

Духовното наследство	Да е убеден в необходимостта от познаване на духовното наследство на своята прародина	3 час. Брайнсторминг: Защо митичните песни се наричат митични?	Самооценка: да коментират по какво си приличат и се отличават определенията	5
		Работа по двойки: да дадат определение, какво значи мит. Да сравнят своето определение с написаното на дъската		3 + 5
		T- график Нужно ли е на днешните българи да познават фолклорните текстове и българската митология?		5
		Презентация на откритата информация относно българския фолклор и българската митология В Интернет (какво има, кое е най-интересното и добре представеното, няколко сайта да се предложат на другите, в училищната библиотека (да се предложи библиография по БУНТ и БМ или пък да се констатира, че материали не са представени, което също е резултат и задача.... От беседа със старите хора – информация за това - колко е запазен фолклора в селото. Кои са най знаещите по въпроса, при кого може да се записват текстове.	Оценка от съучениците и учителя	15
		Писмен отговор: Какво мога да направя аз да се запазва сред молдовските българи		
		На постера да се запишат идеите за извънурочна дейност в тази насока	Оценка чрез съставяне на колективен план на дейност	3+ 7 т

VII. МЕТОДИЧЕСКИ ПРЕПОРЪКИ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА НАЛИЧНИТЕ УЧЕБНИЦИ И ДРУГИ СЪЩЕСТВУВАЩИ ДИДАКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИ.

Имайки предвид, че за лицейските класове няма специално издадени учебници и хрестоматии, учителят може да използва учебниците, издадени в България, текстове на художествени и публицистични произведения, а също така препоръчваме да се използват задания повишена сложност от учебниците от гимназиална степен.

Важното е всички текстове – художествени, публицистични, учебни и от литературната критика да се използват с целта да се формират КОМПЕТЕНЦИИ.

Да се прилагат инструменти, и посочени в Гида за учителя, издаден в 2007 година, и в курикулума и в това дидактическо ръководство.

Например, романът «Под игото»: по отделни глави тази творба се е изучавала в гимназиален курс. В лицейска степен необходимо е ученикът да я възприеме цялостно. При всички положения този роман след като се впише в българския историко-литературен контекст трябва пак (както и в гимназиално звено) да се разработва на етносоциокултурно ниво, като страници от Сказанието (националната митология), като свидетелства за българската душевност, като еволюция на българската менталност. Може да се тръгне от постановките на Милена Цанева в изследванието ѝ «По страниците на «Под игото»: «В центъра на романа са големите исторически конфликти на епохата... Но художникът не отделя изображението на тези конфликти от обикновения битов живот на обществото. Той показва именно това: как Априлското въстание премина през душевността на обикновения мирен българин и очерта в националното съзнание историческа бразда»; или: «Вазов съумява да извлече духа на епохата дори от мъртвите предмети в бай Марковия дом».

Компетенцията «Да разбира спецификата на Българското Възраждане като исторически и духовен процес» няма да се изгради без да се организира личностното наблюдение над битово-конкретното в романа, което дава представа за конкретните пространства на българина в неговия обикновен живот, което очертава някои трайни устойчиви черти на българския характер. Българската жизненост в най-различните ѝ проявления. Домът на българина, песните му, обичаите му, малките ритуали на всекидневието съхраняват българската идентичност в епицентъра на насието и асимилацията. Бащиният авторитет, послушанието на децата, задружните обеда и вечери, почит на младите към старите и други измерения на консерватизма на домашната хармония опазват българското битово и духовно пространство. Ситуационният анализ, описан в Гида за учителя ще помогне да се структурират в лицейското звено информацията и впечатленията за Българското Възраждане. Основата, която ще се обогатява и усложнява след прочитането и анализа на «Железния светилник» от Д.Талев и «Цената на злато» от Генчо Стоев и др.